

JULIUSZ BARDACH

HISTORIA PAŃSTWA I PRAWA POLSKI

TOM I DO POŁOWY XV WIEKU

Wydanie drugie
poprawione i uzupełnione

WARSZAWA 1964

HISTORIA PAŃSTWA I PRAWA POLSKI

Pod ogólną redakcją
JULIUSZA BARDACHA

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE

SPIS RZECZY

Przedmowa	5
Wykaz skrótów	9

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

I. Periodyzacja historii państwa i prawa Polski	13
Podstawy periodyzacji — 13. Typy i formy państwa na ziemiach Polski — 16. Epoki i okresy w historii państwa i prawa Polski — 19.	
II. Rozwój nauki historii państwa i prawa polskiego	20
Dogmatyczne opracowania dawnego prawa polskiego — 22. Problematyka historii państwa w dobie Oświecenia — 22. Normaniści i romaniści — 23. Początki historii porównawczej praw słowiańskich — 23. Teoria gminowładztwa — 24. Szkoła historyczna w prawoznawstwie — 27. Pozytywizm w historii państwa i prawa — 30. Teoria najazdu w drugiej połowie XIX w. — 32. Nauka historii ustroju i prawa od schyłku XIX w. do r. 1939 — 33. Historia państwa i prawa polskiego w Polsce Ludowej — 39.	

Rozdział pierwszy

USTRÓJ SPOŁECZNY W DOBIE PRZEDPAŃSTWOWEJ I FORMOWANIE SIĘ PIERWSZYCH ORGANIZACJI PAŃSTWOWYCH NA ZIEMIACH POLSKICH. POWSTANIE PAŃSTWA POLSKIEGO

I. Słowianie, ich pochodzenie i rozsiadlenie	48
Rodzaje źródeł i metody badań ustroju społecznego i organizacji politycznych czasów najdawniejszych — 48. Pochodzenie Słowian — 49. Obce ludy na ziemiach polskich do IV w. n. e. i rozsiadlenie się Słowian — 51.	
II. Ustrój rodowo-plemienny i różnicowanie społeczne na ziemiach polskich w pierwszych wiekach naszej ery	52
Rozwój sił wytwórczych — 52. Ród i plemię — 54. Upadek organizacji rodowej — 55. Plemiona małe i wielkie — 56.	
III. Wspólnota terytorialna i demokracja wojenna	57
Wielka rodzina i patronimia — 58. Opole i jego organizacja — 59. Formy tzw. demokracji wojennej — 60.	
IV. Pierwsze organizacje państwowe na ziemiach polskich	61
V. Ukształtowanie się słowiańskich organizacji państwowych	65

VI. Powstanie państwa polskiego	67
Państwo Polan — 68. Charakter organizacji państwowej do połowy X w. — 69.	
VII. Ustrój społeczny w dobie kształtowania się państwowości	70
VIII. Ustrój polityczny pierwszych państw na ziemiach polskich	72
Władza książęca — 72. Rada starszych i wiec — 73. Organizacja wojskowa — 73. Dochody państwowe — 73. Sądownictwo — 74.	
IX. Zwyczaj i prawo	75
A. <i>Kształtowanie się prawa zwyczajowego</i>	75
B. <i>Prawo prywatne</i>	75
O osobach — 75. Małżeństwo — 77. Własność prywatna — 78	
C. <i>Prawo karne</i> — 79	

Rozdział drugi

MONARCHIA WCZESNOFEUDALNA

I. Ogólny zarys procesu historycznego	82
Podstawy terytorialne państwa i zaludnienie — 82. Gospodarka naturalna — 83. Początki społecznego podziału pracy między miasto i wieś — 84. Monarchia wczesnofeudalna. Przyjęcie chrześcijaństwa. Kształtowanie się narodowości polskiej — 84. Polityka wewnętrzna i zewnętrzna — 85. Początki rozdrobnienia feudalnego — 87.	
II. Źródła prawa i źródła poznania prawa	88
Wydawnictwa źródłowe — 91.	
III. Charakterystyka formy państwa	92
IV. Stanowisko Polski wobec cesarstwa i papieństwa	94
Stosunek do cesarstwa — 95. Stosunek do papieństwa — 98.	
V. Ustrój społeczny	99
A. <i>Ukształtowanie się podstawy feudalizmu — feudalnej własności ziemi</i>	100
Rozwój feudalnej własności ziemi — 100. Organizacja włości — 102.	
B. <i>Uzależnienie ludności chłopskiej</i>	104
Ludność zależna i wolna — 105. Niewolni — 108. Zróznicowanie ludności zależnie od formy renty — 110.	
C. <i>Ukształtowanie się możnowładztwa i rycerstwa</i>	112
Możnowładcy — 113. Zwykli rycerze — 114. Organizacja i stanowisko prawne świeckich feudalów — 115.	
D. <i>Miasta i ludność miejska</i>	116
Powstanie i rozwój miast — 117. Stosunki społeczne w miastach — 120. Stolice Polski — 120.	
VI. Władze centralne a lokalne	121
Monarchia — 122. Rada monarsza — 125. Wiec — 126. Koncepcja władzy państwowej w kronice Galla — 127. Urzędy centralne — 127. Urzędy lokalne — 129.	

VII. Powstanie i rozwój organizacji kościelnej	130
Chrześcijaństwo religią państwową — 131. Organizacja kościelna — 132.	
VIII. Organizacja wojskowa	134
Drużyna i rycerstwo — 135. Obowiązki wojskowe ludności polskiej — 136.	
IX. Organizacja skarbową	137
Rodzaje dochodów — 138. Daniny — 138. Poślugi — 140. Domena monarsza — 142. Regalia — 142. Bicie monety — 144. Myta — 144. Kary sądowe — 145. Dziesięcina — 145.	
X. Sądownictwo	146
Organizacja sądów — 146. Kompetencja sądów — 147.	

Rozdział trzeci

ROZDROBNIENIE FEUDALNE

I. Ogólny zarys procesu historycznego	150
Przesłanki ekonomiczno-społeczne rozdrobnienia — 150. Ugrun- towanie i pogłębienie rozdrobnienia feudalnego — 151. Monar- chia Henryków śląskich. Najazd tatarski i jego skutki — 152. Rozwój gospodarki towarowej — 153. Częściowe zjednoczenie państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w. — 155.	
II. Źródła prawa i źródła poznania prawa	158
Prawo polskie — 159. Prawo niemieckie — 163. Prawo kano- niczne — 164. Wydawnictwa źródłowe — 165.	
III. Charakterystyka formy państwa	166
IV. Stosunek Polski do cesarstwa i papieństwa	169
Stosunek do cesarstwa — 169. Zależność Polski od papieństwa — 171.	
V. Rozwój wielkiej własności ziemskiej i immunitetów	173
Wzrost wielkiej własności ziemskiej — 174. Immunitety: ekono- miczny i sądowy — 177.	
VI. Kształtowanie się stanów	182
A. <i>Kształtowanie się stanu chłopskiego</i>	184
Zróżnicowanie ludności chłopskiej w XII i początkach XIII w. — 185. Zbiegostwo chłopów — 188. Opole — 189. Osadnictwo na prawie polskim — 190. Osadnictwo niemieckie — 192. Osad- nictwo polskie na prawie niemieckim — 193. Lokacja wsi na prawie niemieckim — 195. Sołtys — 197. Powinności gospodar- stwa chłopskiego wsi na prawie niemieckim. Przejściowe po- lepszenie stanowiska społecznego i prawnego chłopów — 198.	
B. <i>Ukształtowanie się stanu mieszczańskiego</i>	202
Powstanie mieszczaństwa — 203. Początki odrębnej organizacji miejskiej — 204. Miasta na prawie niemieckim — 206. Zróżnico- wanie społeczne i narodowościowe w miastach — 210. Orga-	

nizacja miejska — 212. Zabudowa miast — 214. Rzemiosło miejskie. Cechy — 214. Organizacja górnictwa — 216. Organizacja handlu — 217. Polityczne stanowisko miast — 220. Konfederacje miast — 221. Stanowisko prawne ludności żydowskiej — 221. C. Organizacja rycerstwa i kształtowanie się stanu rycerstwa-szlachty	223
Zróżnicowanie wewnętrzne rycerstwa. Organizacja rycerstwa — 223. Ukształtowanie się stanu szlacheckiego — 226. Przywileje — 229.	
VII. Stosunek kościoła do państwa. Organizacja kościelna	230
Stanowisko kościoła w Polsce w XII w. — 231. Wzrost potęgi kościoła i jego uniezależnienie od władzy świeckiej — 232. Zmiany w organizacji diecezjalnej — 233. Wewnętrzna organizacja kościoła w Polsce — 234. Klasztory — 236. Szkolnictwo — 237. Dziesięcina — 237.	
VIII. Poglądy prawnoustrojowe	240
Wincenty Kadłubek — ideolog możnowładztwa — 240. Rozwój ideologii zjednoczenia państwowego — 241.	
IX. Książę i wiec	242
Władza monarsza — 243. Następstwo tronu — 245. Rządy opiekuńcze — 246. Dziedziczność i elekcyjność — 246. Prawo oporu — 248. Koronacja — 248. Wiece — 249.	
X. Urzędy	251
Urzędy centralne — 251. Urzędy lokalne — 254. Przekształcanie się urzędów dworskich w urzędy ziemskie — 255. Powstanie urzędu starosty — 256.	
XI. Organizacja służby wojskowej	257
Służba wojskowa rycerstwa — 258. Obowiązki wojskowe ludności chłopskiej i miast — 259.	
XII. Organizacja skarbowości	260
Zmiana systemu danin i posług — 262. System monetarny — 264. Myta i cła — 266. Regalia — 268. Kary pieniężne — 269. Wydatki państwowe — 270.	
XIII. Organizacja sądownictwa	270
Sądownictwo książęce — 271. Specjalne sądy karne — 274. Sądy kościelne — 274. Inkwizycja kościelna — 275. Sądy dominialne — 276. Sądy prawa niemieckiego — 276.	
XIV. Prawo prywatne	279
Uwagi ogólne — 280. O osobach — 281. Małżeństwo i rodzina — 283. Własność i inne prawa rzeczowe — 289. Spadki — 304. Zobowiązania — 306.	
XV. Prawo karne	319
Uwagi ogólne — 320. Przestępstwa publiczne i prywatne — 320. Mir — 321. Związek przyczynowy i wina — 322. Usiłowanie — 323. Udział w przestępstwie — 323. Odpowiedzialność karna indywi-	

dualna i zbiorowa — 323. Przypadki wyłączające przestępność — 324. Zasady wymiaru kary — 325. Rodzaje przestępstw — 325. Kary — 327. Kary kościelne — 334. Darowanie kary — 336. Zaostrzanie się represji karnej — 336.

XVI. Postępowanie sądowe	337
Samopomoc i jednanie — 338. Forma skargowa procesu — 338. Ściganie przestępstw z urzędu — 339. Postępowanie arbitralne — 340. Akty wstępne procesu w sprawach karnych — 341. Zawieszenie lub uchylenie ścigania i karania — 342. Strony i ich zastępcy — 343. Żałoba — 345. Pozew — 345. Terminy — 346. Rozprawa — 347. Dowody — 348. Wyrok — 356. Wykonanie wyroku — 357. Procesy specjalne — 358.	

Rozdział czwarty

MONARCHIA STANOWA

I. Ogólny zarys historyczny	362
Rozwój gospodarczy — 362. Zmiany w układzie sił społecznych — 363. Umacnianie władzy królewskiej w XIV w. — 364. Polityka zagraniczna Polski w XIV i na początku XV w. — 365. Rządy możnowładztwa w walce z ruchem szlacheckim i husytyzmem — 366. Sojusz władzy królewskiej ze szlachtą. Ponowne zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską — 367.	
II. Źródła prawa i źródła poznania prawa	367
Prawo ziemskie — 368. Prawo miejskie — 374. Prawo wiejskie — 375. Prawo kościelne — 375. Wydawnictwa źródłowe — 376.	
III. Forma państwa	379
IV. Korona Królestwa Polskiego	383
Królestwo Polskie — 383. Powstanie pojęcia Korony Królestwa Polskiego — 385. Stosunek do cesarstwa i papieństwa — 388.	
V. Organizacja i prawo stanów	389
A. Chłopi	389
Zróżnicowanie ludności wiejskiej. Stanowisko społeczno-prawne chłopów. — 390. Ciężary ludności chłopskiej w XIV—XV w. — 391. „Układ ziemski” na Mazowszu — 391. Wolność wychodu chłopca i jej ograniczenia — 392. Zbiegostwo chłopów i jego ściganie — 394. Prawo niemieckie i prawo polskie na wsi — 395. Sołtysi — 396. Formowanie się folwarku pańskiego i wzrost wyzysku chłopów — 397. Ciężkie formy zależności chłopskiej — 399.	
B. Miasta i mieszczaństwo	400
Lokacje i ludność miast — 402. Obywatelstwo miejskie — 403. Ustrój władz miejskich — 404. Skarbowość miejska — 408. Cechy i gildie — 408. Przywileje miast. Stanowisko miast w państwie — 412. Osłabienie pozycji miast — 415. Miasta polskie a Hanza — 417. Położenie ludności żydowskiej — 417.	

C. <i>Szlachta</i>	418
Zróźnicowanie wewnątrz stanu szlacheckiego — 419. Zamykanie się stanu szlacheckiego — 420. Szlachta zagrodowa i nieosiadła — 422. Szlacheckie przywileje stanowe — 422.	
VI. Kościół i jego stanowisko w państwie	426
Stosunek kościoła do państwa — 427. Spory dziesięcinne — 428. Organizacja kościoła katolickiego na Rusi. Ustanowienie prymasa — 429. Koncyliaryzm — 430. Stosunek państwa do kościoła prawosławnego — 430.	
VII. Poglądy prawno-ustrojowe	432
Polska szkoła prawa narodów — 432. Doktryna naturalnej wolności ludzkiej — 434. Powstanie doktryn: suwerenności państwowej i integralności terytorialnej państwa — 435.	
VIII. Władza królewska i reprezentacja stanowa	436
A. <i>Władza królewska</i>	436
Upadek zasady dziedziczności i zwyczajstwo elekcyjności tronu — 436. Koronacja. Potwierdzenie praw — 438. Zakres władzy królewskiej — 439. Organizacja władzy zwierzchniej w czasie bezkrólewia — 440.	
B. <i>Powstanie reprezentacji stanowej</i>	441
Rada królewska — 441. Komisje — 442. Sejm walny i sejmy prowincjonalne — 442. Sejmy obozowe — 446. Kompetencje sejmów — 446. Powstanie sejmików ziemskich — 447.	
C. <i>Konfederacje</i>	450
IX. Urzędy	452
Ukształtowanie się podziału administracyjnego państwa — 453. Urzędy ziemskie — 454. Starostowie — 457. Zarząd lokalny w Małopolsce — 458. Dalsza ewolucja starostw — 459. Urzędy centralne — 460. Zakaz łączenia urzędów — 462.	
X. Organizacja sił zbrojnych	462
Obowiązek służby wojskowej i jego zakres — 463. Pospolite ruszenie — 465. Rozwój organizacji wojska — 466.	
XI. Organizacja skarbowości	467
Źródła dochodów — 468. Zmiany w systemie skarbowym po r. 1374 — 470. Wydatki skarbowe — 471.	
XII. Organizacja i ustrój szkolnictwa	471
Szkoły — 472. Uniwersytet krakowski — 472.	
XIII. Organizacja sądownictwa	474
Sąd ziemski — 475. Sąd oprawcy — 476. Sąd grodzki — 477. Sądy: wojewodziński, kasztelański, podkomorski — 479. Sąd wiecowy — 479. Sąd króla — 481. Sądownictwo kościelne — 481. Sądy miejskie i lenne prawa niemieckiego — 483. Sądy specjalne miejskie — 485. Sądy wiejskie — 486.	
XIV. Ogólna charakterystyka prawa sądowego	486
XV. Prawo prywatne	489
O osobach — 490. Małżeństwo i rodzina — 492. Prawo opie-	

kuńcze — 496. Własność i inne prawa rzeczowe — 497. Spadki — 506. Zobowiązania — 509.

XVI. Prawo karne	511
Uwagi ogólne — 512. Przestępstwa publiczne i prywatne — 513. Związek przyczynowy i wina — 514. Usiłowanie — 514. Udział w przestępstwie — 515. Indywidualizacja odpowiedzialności — 515. Przypadki wyłączające przestępczość — 517. Przedawnienie — 519. Zasady wymiaru kary — 519. Przestępstwa publiczne — 521. Przestępstwa prywatne — 523. Wróżda, odwet i pokora — 526. Kary — 528.	
XVII. Postępowanie sądowe	536
Charakterystyka i rozwój procesu — 537. Stadia wstępne procesu w sprawach karnych — 538. Zawieszenie lub uchylenie ścigania i karania — 540. Strony i ich zastępcy — 542. Pozew — 544. Właściwość sądu — 546. Terminy i odroczenia rozprawy — 547. Rozprawa i wyrok — 549. Środki dowodowe — 550. Remisja — 552. Nagana sędziego — 552. Postępowanie polubowne — 554. Wykonanie wyroku — 555. Procesy specjalne — 559.	
XVIII. Lenna i inkorporacje	560
Lenno mazowieckie — 560. Zabór Rusi Halickiej — 561.	
XIX. Stosunek prawnopaństwowy Polski i Litwy	563
Początki związku Polski z Litwą — 564. Wielkie Księstwo Litewskie — 565. Przyczyny związku państwowego Litwy z Polską — 566. Unia Polski z Litwą i jej przemiany — 567. Dalszy rozwój stosunków feudalnych na Litwie — 571.	
XX. Ustrój i prawo Śląska	572
Stanowisko prawnopaństwowe Śląska — 572. Stosunki społeczne i narodowościowe — 574. Ustrój polityczny Śląska — 575. Sądownictwo — 576. Prawo — 577.	
XXI. Stanowisko prawnopaństwowe i ustrój Prus i Pomorza Wschodniego	578
Ustrój społeczny i państwowy Prusów — 579. Organizacja biskupstwa misyjnego i sprowadzenie zakonów rycerskich — 579. Stanowisko prawnopaństwowe państwa krzyżackiego — 580. Ustrój społeczny państwa krzyżackiego — 581. Ustrój polityczny państwa krzyżackiego — 582. Prawo Prusów pod rządami krzyżackimi — 583. Stanowisko prawnopaństwowe Pomorza Wschodniego — 584. Inkorporacja Prus — 585.	
XXII. Ustrój i prawo Pomorza Zachodniego	586
Stosunki polityczne — 586. Ustrój społeczny — 587. Stanowisko prawnopaństwowe Pomorza Zachodniego — 588. Władza państwowa — 589. Stanowisko kościoła — 591. Prawo sądowe — 591.	

Uwaga: Indeks rzeczowy i osobowy dla obu tomów łącznie jest w końcu tomu II.